

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.12>

ДЕРЖАВНА ЗРАДА І КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Корогод С.В.,
старший викладач
кафедри кримінального права та кримінології,
доктор філософії в галузі права
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-6696-6818

Корогод С.В. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації.

Дослідження присвячене аналізу кримінально-правової кваліфікації державної зради та колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану та активних бойових дій, зокрема з урахуванням сучасних загроз національній безпеці. Проблематика роботи зумовлена складністю розмежування складів цих кримінальних правопорушень, що часто призводить до їх одночасної кваліфікації за ст. 111 та ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), створюючи ризик фактичного подвійного притягнення до відповідальності та порушення принципів правової визначеності. В аналізі враховано як чинне законодавство, включно зі змінами, внесеними Законом України № 2113-IX від 03.03.2022 р., так і судову практику, що демонструє неоднорідність застосування норм, зокрема у випадках добровільної участі громадян у незаконних збройних формуваннях або надання допомоги державі-агресору.

У роботі виявлено ключові відмінності між державною зрадою та колабораційною діяльністю за елементами складу: об'єктом, предметом, суб'єктом, об'єктивною та суб'єктивною сторонами. Державна зрада спрямована на шкоду основам національної безпеки та може вчинятися лише громадянами України з прямим умислом на виконання завдання іноземної держави, тоді як колабораційна діяльність має факультативні додаткові об'єкти (життя, здоров'я, право власності), предмет – матеріальні ресурси, допускає участь осіб без громадянства або іноземців та характеризується прямим умислом без виконання завдання держави-агресора.

На основі аналізу законодавства та практики пропонується низка заходів для підвищення правової визначеності та уніфікації судової практики: уточнення тлумачення понять «перехід на бік ворога» та «колабораційна діяльність», внесення змін до законодавства або надання узагальненого висновку Верховного Суду щодо єдиного застосування норм ст. 111 та ст. 111-1 КК України. Реалізація цих рекомендацій сприятиме ефективнішому кримінально-правовому захисту національної безпеки та забезпеченню права громадян на справедливий суд.

У роботі враховано принцип *non bis in idem*, закріплений у ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Практика ЄСПЛ (зокрема у справах *Nikitin v. Ukraine*, *A and B v. Norway*) підтверджує недопустимість подвійного переслідування за одне й те саме діяння. Це дозволяє висвітлити ризики, пов'язані з одночасним застосуванням ст. 111 та ст. 111-1 КК України.

Ключові слова: державна зрада, колабораційна діяльність, колабораціонізм, кваліфікація кримінальних правопорушень, кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки.

Korogod S.V. High treason and collaboration activities: issues of criminal legal qualification.

The study is devoted to the analysis of the criminal-legal qualification of treason and collaboration in Ukraine under martial law and active hostilities, in particular, taking into account modern threats to national security. The issues of the work are due to the complexity of distinguishing the components of these criminal offenses, which often leads to their simultaneous qualification under Art. 111 and Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Criminal Code of Ukraine),

creating the risk of actual double prosecution and violation of the principles of legal certainty. The analysis takes into account both current legislation, including the amendments made by the Law of Ukraine No. 2113-IX of 03.03.2022, and judicial practice, which demonstrates the heterogeneity of the application of norms, in particular in cases of voluntary participation of citizens in illegal armed formations or assistance to an aggressor state.

The paper identifies key differences between treason and collaborative activity in terms of the elements of the composition: object, subject, subject, objective and subjective parties. Treason is aimed at harming the foundations of national security and can be committed only by citizens of Ukraine with direct intent to fulfill the task of a foreign state, while collaborative activity has optional additional objects (life, health, property rights), the subject is material resources, allows the participation of stateless persons or foreigners and is characterized by direct intent without fulfilling the task of the aggressor state.

Based on the analysis of legislation and practice, a number of measures are proposed to increase legal certainty and unify judicial practice: clarifying the interpretation of the concepts of «defection to the enemy» and «collaborative activity», amending the legislation or providing a generalized conclusion of the Supreme Court on the uniform application of the norms of Art. 111 and Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. The implementation of these recommendations will contribute to more effective criminal law protection of national security and ensuring the right of citizens to a fair trial.

Key words: treason, collaborationist activity, collaborationism, qualification of criminal offenses, criminal offenses of the basic principles of national security.

Постановка проблеми. Проблематика досліджуваного питання зумовлена складністю розмежування складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із державною зрадою (ст. 111 КК України) та колабораційною діяльністю (ст. 111-1 КК України). Аналіз судової практики свідчить про наявність численних колізій: добровільна участь громадян України у незаконних збройних формуваннях або надання допомоги державі-агресору часто кваліфікується одночасно за ч. 2 ст. 111 та ч. 7 ст. 111-1 КК України, що призводить до фактичного подвійного притягнення до відповідальності за одне діяння. Відсутність чітких критеріїв розмежування, нечітке визначення об'єкта та предмета колабораційної діяльності, а також розмитість понять «матеріальні ресурси» і «перехід на бік ворога» ускладнюють забезпечення справедливості та прогнозованості правозастосування, створюючи ризик порушення принципів правової визначеності, закріплених у практиці ЄСПЛ.

Це зумовлює необхідність з'ясування питання конкуренції норм: чи виступає ст. 111-1 КК України спеціальною по відношенню до ст. 111 КК України, чи вони співвідносяться як загальна і часткова. Невирішеність цього питання у законодавстві та практиці поглиблює проблему правової невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблемного питання дослідження такі вчені, як: Антонюк Н., Книженко О., Бондаренко М., Бурдіна В., Василенко Ю., Кришевич О.В., Левадного Р., Лігуна А., Марін О. та інші.

Метою дослідження є аналіз кримінально-правової кваліфікації державної зради та колабораційної діяльності в Україні, зокрема в умовах воєнного стану та активних бойових дій, з визначенням відмінностей між цими правопорушеннями, виявленням проблем у законодавчому регулюванні та практиці правозастосування, а також формулюванням рекомендацій щодо підвищення правової визначеності та уніфікації судової практики.

Виклад основного матеріалу. Під час воєнного стану та активних бойових дій на території України надзвичайно важливим стає точне визначення правової кваліфікації кримінальних правопорушень, що стосуються державної зради та колабораційної діяльності. Від чіткого розмежування цих правопорушень залежить забезпечення справедливості у призначенні покарання та підвищення результативності кримінально-правового захисту національної безпеки держави.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Конституції України, яка визначає, що охорона суверенітету та територіальної цілісності держави, а також гарантування її економічної й інформаційної безпеки належать до ключових функцій державної влади і становлять спільний обов'язок усього Українського народу [1].

У контексті триваючої збройної агресії з боку російської федерації (далі – рф) значно зросла кількість кримінальних проваджень щодо осіб, які посягають на основи національної безпеки [2, с. 94–96].

Одним із найбільш небезпечних правопорушень у цій сфері є державна зрада. Законом України від 03.03.2022 р. № 2113-IX, що набрав чинності 07.03.2022 р., було внесено зміни до ст. 111 КК України: з ч. 1 було вилучено слова «в умовах воєнного стану або», а також запроваджено нову ч. 2, де передбачено кваліфікований склад кримінального правопорушення з ознакою «ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану» [3]. Водночас, з огляду на ч. 2 ст. 5 КК України, яка встановлює відсутність зворотної дії закону, що посилює кримінальну відповідальність, державна зрада, вчинена у будь-якій формі в період з 24 лютого по 6 березня 2022 р. включно, підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 111 КК України [4, с. 64-65].

Відповідно до ст. 111 КК України, державна зрада – це умисне діяння громадянина України, вчинене на шкоду суверенітету, територіальній цілісності, недоторканності, обороноздатності, а також державній, економічній чи інформаційній безпеці країни. Законодавець окреслює три основні форми цього кримінального правопорушення: перехід на бік ворога під час збройного конфлікту; шпигунство; надання іноземній державі, організації чи їхнім представникам допомоги у здійсненні підривної діяльності проти України. Варто зазначити, що первинна редакція закону визначала першу форму як «перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або під час збройного конфлікту». Проте після внесених змін уточнення щодо воєнного стану було перенесено до ч. 2 ст. 111 КК України, що надало цій нормі статус кваліфікованого складу злочину [5].

Відповідно до ст. 111-1 КК України закріплюється поняття «колабораційної діяльності», під якою розуміється публічне заперечення громадянином України факту збройної агресії проти держави, визнання чи підтримка встановлення та збереження режиму тимчасової окупації окремих територій, а також публічні заклики до схвалення рішень чи дій держави-агресора, її збройних формувань або окупаційної адміністрації. До даної категорії віднесено й заклики до співпраці з державою-агресором чи її окупаційними структурами, а також до невизнання суверенітету України над тимчасово окупованими територіями [5].

Передусім, аналіз кримінальних правопорушень свідчить про суттєві відмінності у їх об'єкті. Якщо державна зрада (ст. 111 КК України) спрямована безпосередньо проти основ національної безпеки, то колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України) поряд із цим має факультативні додаткові об'єкти, серед яких життя та здоров'я людей, а також право власності. Законодавець прямо визначає, що кваліфікуючою ознакою деяких форм колабораційної діяльності є спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 8 ст. 111-1 КК України), а під останніми розуміється, зокрема, завдання значної майнової шкоди. Такий підхід розширює межі кримінально-правового захисту, однак створює ризик конкуренції норм із суміжними кримінальними правопорушеннями проти життя чи власності.

Для державної зради предметом є відомості, що становлять державну таємницю, тоді як колабораційна діяльність охоплює передання матеріальних ресурсів (ч. 4 ст. 111-1 КК України) [5]. Водночас, законодавець не розкриває поняття «матеріальних ресурсів» і не визначає їхнього мінімального розміру, що створює істотні труднощі для кваліфікації. Як зазначається в науковій літературі, шкода обороноздатності держави може бути завдана навіть переданням відносно незначних ресурсів (наприклад, обладнання для ремонту військової техніки), що зумовлює широке тлумачення цього поняття судами. Саме тому доцільним є законодавче уточнення цього терміна, принаймні шляхом окреслення його мінімальних ознак чи прикладів. Подібна конкретизація уже використовується у законодавстві держав Балтії, де під матеріальною допомогою розуміють фінансові кошти, техніку, зброю або інші засоби військового чи стратегічного значення. В українських реаліях це дозволило б уникнути надмірно широкого тлумачення та забезпечити принцип пропорційності кримінальної відповідальності.

Суттєвою відмінністю є й об'єктивна сторона кримінальних правопорушень. Державна зрада має три чітко окреслені форми: перехід на бік ворога, шпигунство та надання допомоги іноземній державі у проведенні підривної діяльності проти України. Колабораційна діяльність, навпаки, є багатоформною – у ст. 111-1 КК України передбачено сім частин, які охоплюють численні самостійні діяння: від зайняття посад в окупаційних адміністраціях до участі у незаконних виборах чи співпраці у сфері інформаційної пропаганди. Проте навіть такий перелік не є вичерпним, оскільки в межах кожної частини законодавець описує декілька альтернативних дій. Призводить до розмитості правових конструкцій і ускладнює чітке відмежування колабораційної діяльності від державної зради, особливо у випадках надання допомоги державі-агресору в інформаційній чи політичній сфері.

Не менш важливим є питання суб'єкта кримінального правопорушення. Державна зрада може бути вчинена виключно громадянином України, що зумовлено його обов'язком перед державою. Колабораційна діяльність у більшості форм також передбачає спеціального суб'єкта – громадянина України, проте окремі її різновиди допускають участь іноземців чи осіб без громадянства. Відповідно створюється колізія з іншими нормами кримінального законодавства та ускладнює системність правового регулювання [6, с. 25-27].

Суб'єктивна сторона обох кримінальних правопорушень характеризується прямим умислом, проте мотиви можуть відрізнятися. Якщо для державної зради визначальним є виконання завдання іноземної держави чи її представників, то колабораційна діяльність частіше ґрунтується на власних переконаннях, корисливих мотивах або бажанні зберегти соціальний статус під час окупації. Саме встановлення факту виконання завдання іноземної держави є ключовим критерієм відмежування державної зради від колабораційної діяльності.

Особливу проблему становить правова оцінка дій, пов'язаних із переходом на бік ворога. Згідно з ч. 7 ст. 111-1 КК України, добровільна участь громадянина України у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованих територіях та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України, кваліфікується як прояв колабораційної діяльності. Водночас у ст. 111 КК України аналогічні дії можуть тлумачитися як державна зрада у формі переходу на бік ворога. Суди нерідко ухвалюють протилежні рішення у подібних справах, що свідчить про відсутність єдиної правозастосовної практики та недосконалість законодавчих конструкцій [7, с. 57].

Аналізуючи сказане, можна прийти висновку, що у подібних випадках пріоритет мав би надаватися кваліфікації за ст. 111 КК України, оскільки участь у збройних формуваннях держави-агресора становить безпосередню загрозу основам національної безпеки і відображає виконання завдань іноземної держави. Натомість ст. 111-1 КК України доцільно застосовувати щодо менш небезпечних проявів співпраці – зокрема політичної, адміністративної чи інформаційної. Такий підхід дозволяє уникнути дублювання норм, забезпечити системність кримінально-правового регулювання та дотримання принципу правової визначеності.

Аналіз кримінально-правової кваліфікації державної зради та колабораційної діяльності в Україні засвідчує наявність суттєвих колізій у чинному законодавстві та практиці його застосування. Судова практика демонструє, що добровільна участь громадян України у незаконних збройних формуваннях, створених на тимчасово окупованих територіях, вступ до збройних формувань держави-агресора або надання їм допомоги у веденні бойових дій проти ЗС України часто кваліфікується одночасно за ч. 2 ст. 111 та ч. 7 ст. 111-1 КК України. Наприклад, у Вирокі по справі № 229/7141/23 від 07.02.2024 р. ОСОБА_7, яка перебуваючи у м. Харцизьк Донецької області, була мобілізована до незаконного збройного формування «ДНР» і виконувала бойові завдання, суд визнав її винною за ч. 2 ст. 111 КК України, призначивши покарання у вигляді 15 років позбавлення волі з конфіскацією майна [8]. Інший приклад – Вирок по справі № 243/727/24 06.02.2024 р. справа ОСОБИ_6, яка під час мобілізації на тимчасово окупованій території Донецької області брала участь у бойових діях на боці країни-агресора; її дії були кваліфіковані як ч. 2 ст. 111 та ч. 7 ст. 111-1 КК України [9]. Натомість суди часто комбінують кваліфікації, застосовуючи ст. 111 (державна зрада), ст. 258-3 (допомога терористичній організації) та ст. 260 КК України (участь у незаконному збройному формуванні). Така практика свідчить про недостатню визначеність правового регулювання, що призводить до фактичного подвійного притягнення до відповідальності за одне й те саме діяння, оскільки об'єкт, суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони у цих кримінальних правопорушень часто збігаються. Згідно з ч. 2 ст. 9 КК України, у разі конкуренції загальної та спеціальної норми застосуванню підлягає спеціальна. Отже, якщо певне діяння підпадає під ознаки як державної зради, так і колабораційної діяльності, пріоритет має надаватися тій нормі, яка точніше й детальніше описує відповідну поведінку. Ігнорування цього правила у практиці призводить до дублювання кваліфікації, що суперечить принципу правової визначеності та створює підґрунтя для порушення міжнародного стандарту *non bis in idem*.

Особливу увагу слід приділити формулюванню ст. 111 та ч. 7 ст. 111-1 КК України. Добровільна участь громадянина України у збройних формуваннях, створених на окупованих територіях, потрапляє під дію обох норм, що унеможливорює чітке розмежування між державною зрадою у формі переходу на бік ворога та колабораційною діяльністю. Породжує різноманітність судових

рішень та ускладнює реалізацію права на справедливий суд. Для вирішення цієї колізії можливі три шляхи: внесення змін до законодавства шляхом тлумачення поняття «перехід на бік ворога» так, щоб його зміст відрізнявся від проявів колабораційної діяльності; виключення з ч. 7 ст. 111-1 КК України форми колабораціонізму, що передбачає добровільну участь у незаконних збройних формуваннях; надання узагальненого висновку Верховного Суду відповідно до ст. 434-1 КПК України для уніфікації практики.

Недосконалість закону проявляється у криміналізації одного і того ж діяння двома нормами. Спеціальна література звертає увагу, що всі склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. 111-1 КК України, вчинені громадянами України, потенційно можуть кваліфікуватися як державна зрада [10]. Утім, правова визначеність та принципи ЄСПЛ вимагають чіткості формулювань закону, щоб особа могла передбачити правові наслідки своєї поведінки.

Отже, у кримінально-правовому сенсі, колабораційна діяльність відрізняється від державної зради за усіма елементами складу: у колабораційній діяльності присутній факультативний об'єкт – життя та право власності, предмет – матеріальні ресурси, тоді як у державній зраді – інформація, що містить державну таємницю. Відмінності спостерігаються й за суб'єктом: державну зраду може вчинити лише громадянин України, тоді як окремі форми колабораційної діяльності (ч. 4 та ч. 6 ст. 111-1 КК України) можуть бути вчинені будь-ким, незалежно від громадянства. Суб'єктивна сторона обох діянь передбачає прямий умисел, але при колабораційній діяльності відсутнє виконання завдання іноземної держави або її представників; умисел виникає після окупації, початку конфлікту чи введення воєнного стану. Державна зрада можлива на користь будь-якої іноземної держави, тоді як колабораційна діяльність спрямована виключно на користь держави-агресора.

Висновок. Отже, дослідження демонструють, що колабораційна діяльність від державної зради відрізняється за усіма елементами складу кримінального правопорушення. Зокрема, колабораційна діяльність передбачає факультативні додаткові об'єкти – життя, здоров'я та право власності, предмет – матеріальні ресурси, а суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом без виконання завдання іноземної держави. Державна зрада спрямована на шкоду основам національної безпеки, а її суб'єктом може бути лише громадянин України, причому умисел полягає у виконанні завдання іноземної держави або її представників. У світлі виявлених колізій та неоднорідності судової практики пропонується уніфікувати підходи шляхом внесення змін до законодавства, уточнення тлумачення понять «перехід на бік ворога» та «колабораційна діяльність», або надання узагальненого висновку Верховного Суду щодо єдиного застосування норм ст. 111 та ст. 111-1 КК України. Порівняльний аналіз законодавства Польщі та країн Балтії показує, що ефективність протидії колабораціонізму забезпечується завдяки вузьким і конкретним формулюванням, які чітко розмежовують склади злочинів. Використання такого досвіду могло б сприяти підвищенню системності та передбачуваності кримінально-правового регулювання в Україні. Реалізація цих рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності кримінально-правового захисту національної безпеки та забезпеченню права громадян на справедливий суд.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 24.09.2025).
2. Супруненко О.В., Ангелуца Н.П. Питання розмежування державної зради та колабораційної діяльності. *Науково-практична конференція*. м. Полтава, 13-14 червня 2025 р. С. 93–97.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 року № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7> (дата звернення: 24.09.2025).
4. Кришевич О.В. Актуальні питання кваліфікації державної зради та розмежування з колабораційною діяльністю. *Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернетконференції з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану»* (23 травня 2023 року). Київ: ДНДІ МВС України, 2023. С. 63–66.

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. ст. 131 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.09.2025).
6. Книженко О. Відмежування державної зради від колабораційної діяльності. *Національна безпека: право та економіка*, 2024. № 1(1). С. 22–30.
7. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінальноправової кваліфікації. *Слово національної школи суддів України*, 2021. № 4 (37). С. 56–68.
8. Вирок по справі № 229/7141/23 від 7 лютого 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116844571> (дата звернення: 26.09.2025).
9. Вирок по справі № 243/727/24 6 лютого 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116789888> (дата звернення: 26.09.2025).
10. Гончаренко К.Ю. Державна зрада чи колабораційна діяльність? Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. «ПРАВО». 2022. Вип. 36. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/law/article/view/7943>.